ADDICTA: THE TURKISH JOURNAL ON ADDICTIONS

Başvuru: 10 Ağustos 2016
Revizyon gönderimi: 28 Kasım 2016
Kabul: 4 Aralık 2016
OnlineFirst: 29 Aralık 2016

Copyright © 2016 • **Türkiye Yeşilay Cemiyeti**
ISSN 2148-7286 • **eISSN** 2149-1305
http://addicta.com.tr/
DOI 10.15805/addicta.2016.3.0118 • Kış 2016 • 3(3) • 433–469

Araştırma Makalesi

Mobil Bağımlılık Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Geçerliliği: Bileşenler Modeli Yaklaşımı

Hüseyin Fidan[1]
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öz

Teknolojik gelişmelerle birlikte hayatımıza giren mobil telefonlar, toplumsal yapıda en yaygın kullanım alanına sahip teknolojik cihazlar hâline gelmiştir. Son on yılda üretilen mobil cihazlarla, bir bilgisayar ile yapılabilecek hemen hemen tüm işlemler gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle internete erişebilme imkânı sağlayan akıllı telefonlar ile birçok avantaja kavuşan kişilerin mobil telefonlarla zaman geçirme süreleri artmaktadır. Mobil telefonların bu aşırı kullanımları toplumda bir bağımlılık hâline gelmektedir. Mobil telefonlarla her an yanımızda taşıyabildiğimiz internete erişim imkânı, getirmiş olduğu sosyal medya uygulamaları ve çevrimiçi mobil oyunlar, internet bağımlılığını ve mobil bağımlılığı arttırmaktadır. Bu çalışmada, davranışsal bağımlılık çerçevesinde oluşturulan ve bazı teknolojik bağımlılıkların araştırılmasında yararlanılan bileşenler modeli temel alınarak, mobil bağımlılık ölçeği geliştirilmiştir. Söz konusu modelin yapısal analizi gerçekleştirilerek mobil bağımlılık ölçeği olarak kullanılabileceği kanıtlanmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan anket ile 284 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiş, mobil bağımlılığın uzaklaşım, tekrarlama, tolerans ve belirginlik ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, regresyon analizi sonucuna göre mobil internet eğiliminin, mobil bağımlılığı etkileyen başlıca faktörler arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İnsan makine etkileşimi • Mobil Bağımlılık Ölçeği • Mobil internet bağımlılığı • Teknoloji bağımlılığı • Davranışsal bağımlılık

1 Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Burdur. Eposta: hfidan@mehmetakif.edu.tr

Atıf: Fidan, H. (2016). Mobil Bağımlılık Ölçeği'nin geliştirilmesi ve geçerliliği: Bileşenler Modeli Yaklaşımı. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, *3*, 433–469. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0118

Bilişim teknolojileri 1980'li yıllardan itibaren insan yaşantısının her alanında yer almaya başlamıştır. Hayatı kolaylaştıran bu teknolojik gelişmeler toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmiş, kişisel davranış ve özelliklerde değişikliklere neden olmuştur. Bilgisayar, internet, web ve mobil teknolojiler ile anlık mesajlaşma, sosyal ağlar ve blog yapılar gibi uygulamalar, kişiler arasındaki iletişim kanallarını arttırmıştır. Uluslararası örgütler tarafından gelişmişlik göstergeleri arasında kabul edilen bu teknolojiler, bilgi toplumu olma sürecinin en temel unsurları arasına girmiştir.

Martin Cooper tarafından kablosuz telefonun 1973 yılında geliştirilmesi ile birlikte iletişimde kablonun sınırlamalarından kurtulma düşüncesi dünyada ilgi odağı hâline gelmiştir (Anjarwalla, 2016). 1983 yılında ilk görüşmenin yapılmasından sonra kullanımları hızla artan mobil telefonlarda ikinci dönem, akıllı telefonların 1994 yılında IBM firması tarafından üretilmesi ile başlamıştır (Miller, 2012, s. 224). Akıllı telefon teknolojisini bir devrim olarak niteleyen Netscape'in kurucusu Marc Andreessen'e göre gezegenin başlangıcından bu yana insanlık böyle bir gelişmeyle hiç karşılaşmamıştır (Consumer News & Business Channel [CNBC], 2011). Bir bilgisayar ile yapılabilecek işlemlerin mobil telefonlar ile gerçekleştirilebilmesi amacıyla tasarlanan akıllı telefonlar, dünyada geniş kitleler tarafından kullanım imkânı bulmuştur. 2014 yılı itibariyle dünyada yaklaşık 4 milyar kişi mobil telefon kullanmaktadır. Bu rakamın 2016 yılında 4,6 milyar, 2019 yılında 5 milyar olacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2016). Mobil telefon kullanan kişi sayısı dünya nüfusunun %30'unu oluşturmakta ve bu oranın 2019 yılında ise %60 olması beklenmektedir (Fitchard, 2013). Uluslararası Telekomünikasyon Birimi (ITU) raporlarına göre mobil teknolojilerin kullanım oranları, gelişmiş ülkelerde daha yüksektir. Avrupa ülkelerinde %78 olan mobil geniş ağ bağlantısı gelişmiş ülkelerde %86, gelişmekte olan ülkelerde %39 ve Afrika ülkelerinde %17,4'dür. ITU raporuna göre Türkiye'de mobil telefon abone sayısı yaklaşık 72 milyondur (ITU, 2015). Bu sayı 2015 yılı itibariyle toplam Türkiye nüfusunun %95'ini temsil etmektedir. TÜİK'in yayınladığı *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*'na göre mobil telefon sahipliliği %96,8 ve mobil telefonlardan internete bağlanma oranı ise %64,7'dir (TÜİK, 2015). Bu değerler Türkiye'de hem mobil telefon sahipliliğinin hem de mobil internet bağlantısının oldukça yüksek seviyelerde olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir nesne veya davranışa aşırı düşkünlük olarak tanımlanan bağımlılık kavramı genellikle sigara, alkol, uyuşturucu gibi maddelerin kullanımı ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Ancak son yıllarda kumar, egzersiz, yeme, uyuma gibi bazı davranışların da bağımlılık yaptığı savunulmaktadır. Benzer durum bilgisayar, internet, çevrimiçi oyun, tablet, mobil telefon gibi teknolojik cihazlar ve uygulamalar için de geçerlidir. Bu teknolojiler aşırı kullanımlara bağlı olarak kişilerde teknolojik bağımlılıklara yol açmaktadır (Griffiths, 1995, s. 14). Her an

yanımızda bulundurabildiğimiz akıllı telefonların işlevsel kapasitelerinin yüksek olması, internete erişim imkânı ve çeşitli uygulamaların yüklenebilmesinden dolayı bağımlılık riskinin daha yüksek olduğu bir teknoloji olarak görülmektedir (Salehan & Nagehban, 2013, s. 2633). Akıllı telefonlar geniş kitleler tarafından arama, mesajlaşma, internet, navigasyon, oyun, sosyal ağlar gibi birçok uygulamalarda kullanılmaktadır. Bu uygulamalar ile sosyal yaşantının vazgeçilmezleri arasına giren akıllı telefonlar, kullanıcıların her an kontrol etmek istedikleri bir cihaz hâline dönüşmüştür. Mesaj veya arama için sürekli kontrol etme isteğinin alışkanlıktan kaynaklandığını vurgulayan Lee, Chang, Lin ve Cheng'e (2014, s. 373) göre kişiyi bu eylemlere zorlayan davranışlar mobil bağımlılığa yol açmaktadır.

İnsan-makine etkileşimleri çerçevesinde incelenen ve günümüzün önemli sorunlarından olan akıllı telefon bağımlılığının araştırıldığı bu çalışmada Brown (1986) ve Griffiths'in (1995) katkılarıyla davranışsal bağımlılık çerçevesinde geliştirilen ve bileşenler modeli olarak isimlendirilen model temel alınmıştır. Söz konusu model televizyon, bilgisayar oyunları, kumar ve internet gibi birçok davranışsal bağımlılığa uygulanmış, ancak mobil bağımlılıklar için uygulanmamıştır. Ayrıca mobil bağımlılık kavramı ampirik açıdan yeterince desteklenmemektedir (Billieux, Maurage, Fernandez, Kuss & Griffiths, 2015). Bu bağlamda davranışsal bağımlılıklar çerçevesinde, mobil bağımlılıkla ilgili bir ölçeğin eksikliği görülmektedir. Bu çalışmada mobil bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca geliştirilen ölçek, mobil internet eğilimi ile mobil bağımlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılmıştır.

İnsan Bilgisayar Etkileşimi

Teknolojik cihazlar ve bu cihazlar için tasarlanan yazılımların tamamlayıcısı insanlardır. İnsanların kullanımına uyumlu şekilde tasarlanan bu teknolojilerin kullanım etkinliği *insan bilgisayar etkileşimleri* (Human Computer Interaction - HCI) çerçevesinde incelenmektedir (Diaper & Sanger, 2006). HCI kavramının ilk olarak 1959 yılında Shakel'in yayınladığı "The Ergonomics of a Computer" isimli çalışmada yer aldığı belirtilse de Amerikalı psikolog Joseph Carl Robnett Licklider'in 1960 yılında gerçekleştirdiği "Man-Computer Symbiosis" isimli makalesi konuyla ilgili temel çalışma olarak kabul edilmektedir (Diaper & Sanger, 2006, s. 118; Lesh, Marks, Rich & Sidner, 2002, s. 1). Böcek ve ağaç örneğini vererek *ortakyaşam* (symbosis) kavramını açıklamaya çalışan Licklider, kavramı iki farklı türün beraber yaşamadaki işbirliği olarak tanımlamaktadır. Bilgisayar- insan ortakyaşamı sayesinde, insanın tek başına yapamayacağı işlemleri başarabileceğini vurgulayan Licklider özelikle bellek, programlama dilleri ve giriş çıkış birimleri ile ilgili yetersizliklere değinmiştir. Ancak bu yetersizliklerin bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler ile aşılabileceğini ve ilerleyen süreçte ortakyaşamın mümkün olabileceğini savunmuştur (Licklider, 1960, s. 4).

HCI insan kullanımları için etkileşimli bilgisayar sistemlerin tasarımı, değerlendirilmesi ve uygulanması ile ilgili bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Dix, Finlay, Abowd & Beale, 1992). Disiplinlerarası bir kavram olan HCI insan davranışları, sosyoloji, psikoloji, bilgisayar bilimleri ve ergonomi gibi farklı disiplinler tarafından incelenmektedir (Çağıltay, 2005). Eğitim, psikoloji, ergonomi ve etkinlik gibi alanları içerisinde barındıran bir şemsiye olarak nitelenen kavram, 1990'lı yıllarda dijital teknolojinin gelişmesiyle birlikte teknoloji-etkileşim odaklı çalışmaların yoğunluk kazandığı bir alan olmuştur (Hinze-Horae, 2007). Günümüzde ise kullanılabilirlik ile ilgili bir alan olarak görülen HCI'da sistem analizleri kullanıcı, görev, ara yüz ve bağlam olmak üzere dört bileşen ile gerçekleştirilmektedir (Çağıltay, 2005; Diaper & Sanger, 2006).

Bilgisayar sistemlerinin kullanımı yaygınlaştıkça insan ile ilgili faktörler giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Tasarlanan sistemlerin kolay kullanımları, kullanıcı dostu olmaları, basitlikleri ve esneklikleri önemli konular arasındadır (Shneiderman, 1980). HCI çerçevesinde yararlanabilirlik, güvenirlik, kullanılabilirlik, verimlilik gibi hem kullanıcı hem de sistem temelinde konuların yanı sıra, alışkanlık ve bağımlılık gibi sadece kullanıcı temelli konular da incelenmektedir. (Porter & Kakabadse, 2006; Salehan & Negahban, 2013; Sultan, 2014). Bu açıdan bakıldığında, bilişim sistemlerinin sebep olduğu bağımlılıklar ile ilgili çalışmaların HCI kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bağımlılık Kavramı

Bir kimseye veya nesneye maddi ve manevi açıdan düşkün olma durumu olarak görülen bağımlılık kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara aşırı düşkünlük ile ifade edilmektedir. Birçok kişi tarafından uyuşturucu madde ve alkol kullanımları ile özdeşleştirilen kavram, uyuşturucu maddelerin yanı sıra bağımlılık potansiyeline sahip farklı davranışlarla da ilişkilendirilmektedir (Griffiths, 1995). Bu davranışlar arasında kabul edilen kumar (Walker, 1989), obezite (Davis & Carter, 2009), egzersiz (Kaur, Agarwal & Bhatia, 2009), teknoloji (Griffiths, 1995), televizyon (McIlwraith, Jacobvitz, Kubey & Alexander, 1991) ve internet kullanımı (Young, 1998) kişilerde kontrol kaybına sebep olmakta ve bağımlılık riskini arttırmaktadır.

Bağımlılığın sosyal hayatı etkileyen bir hastalık olarak kabul edilmesi yirminci yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. American Medical Association (AMA) tarafından 1956 yılında alkolizm ve 1987 yılında bağımlılık bir hastalık olarak kabul edilmiştir (Leshner, 1997). Bağımlılık ile ilgili görüşler sadece alkol, sigara ve uyuşturucu madde çerçevesinde düşünülürken (Bettinardi-Angres & Angres, 2010), 1987'den sonra kavramsal tanım bağımlılık yapan davranışları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Sosyal ve kişisel bir problem olarak görülen bağımlılık, hastalık riskini yükselten

kompulsif alışkanlık deseni olarak tanımlanmaktadır (Marlatt, Baer, Donovan & Kivlahan, 1988). Bu tanım alkol, sigara ve uyuşturucu gibi fiziksel bağımlılık yapan maddelerin yanı sıra, tekrarlama özelliğine sahip olan davranışların da bağımlılık oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede madde bağımlılığı (sigara, alkol, esrar, eroin) ve davranışsal bağımlılık (kumar, yeme, egzersiz, teknoloji, internet, mobil telefon) olmak üzere iki tip bağımlılıktan söz edilebilir (Turel, Serenko & Giles, 2011).

Tekrarlayan bir alışkanlığın bağımlılık olduğu nasıl anlaşılır? *Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - DSM), mental rahatsızlıkların sınıflandırılması ve tanı kriterlerini belirlenmesinde temel kaynaklardan biri olup, Amerika Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yayınlanmaktadır. Mental rahatsızlıklarda genel kabul gören bir sınıflama sistemi olan DSM, 2013 yılında yeniden düzenlenmiş ve DSM-V olarak isimlendirilmiştir (Regier, Kuhl & Kupfer, 2013). DSM kriterlerine göre bağımlılık tanısı tolerans, uzaklaşım, tekrarlamak, kurtulma arzusu, çabalama, fedakârlık ve vazgeçememek belirtileri ile konulabilmektedir (APA, 2000, 2013). Davranışsal bağımlılıklar üzerine çalışan bazı araştırmacılar tarafından, maddesel bağımlılıklar düşünülerek düzenlenen bu tanı kriterlerinin, davranışsal bağımlılıklarda yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Bu sebeple hem madde bağımlılıklarını hem de davranışsal bağımlılıkları kapsayan genel tanı kriterlerinin düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Griffiths, 1995, s. 14; Kuss, Shorter, Rooij, Griffiths & Schoenmakers, 2013; McIlwraith ve ark., 1991; Turel ve ark., 2011).

Teknolojik Bağımlılık

Bilişim teknolojilerinden kaynaklanan bir problem olan teknolojik bağımlılık, teknolojik cihazlarının aşırı kullanımlarının sebep olduğu mental bir durumdur (Turel ve ark., 2011, s. 1044). Başta psikoloji olmak üzere sosyoloji ve bilişim gibi farklı bilim dallarında araştırma konusu olan teknolojik bağımlılık, teknolojik büyüme ile artan toplumsal bir problem olarak görülmektedir (Young, 2007). Madde bağımlılığına benzer özelliklere sahip olmasının yanı sıra farklı yönlerinin de olduğu ifade edilen kavram, davranışsal bağımlılık çerçevesinde incelenmektedir (Griffiths, 1995; Griffiths, 2005; McIlwraith ve ark., 1991; Shaffer ve ark., 2004; Turel ve ark., 2011).

Son yirmi yılda teknolojik bağımlılık ile ilgili çalışmaların artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Teknoloji bağımlılığı ile ilgili yapılan öncü çalışmalar televizyon (Smith, 1986; McIlwraith ve ark., 1991), bilgisayar (Shotton, 1991) ve internet (Young, 1998) bağımlılıkları üzerine gerçekleştirilmiştir. Özellikle internetin gelişmesi, teknolojik bağımlılık ile ilgili akademik çalışmaların bu konuya yoğunlaşmasına yol açmıştır (Johansson & Götestam, 2004). İnternet tabanlı teknolojiler ile birlikte teknolojik bağımlılığın araştırma konuları artmış, sosyal medya, çevrim içi oyun,

mobil telefon bağımlılıkları araştırmalara konu olmuştur (Salehan & Negahban, 2013). APA tarafından yayınlanan DSM-V tanı kriterleri arasında yer almayan teknolojik bağımlılığının daha fazla klinik bulgularla desteklenmesi gerektiği ve ilerleyen süreçte yer alabileceği ifade edilmektedir (APA, 2013). Ancak APA'nın vurguladığı klinik bulguları ortaya koyan bazı çalışmalar literatürde yer almaktadır. Helmuth (2001) çalışmasında kumar, yemek yeme ve benzeri davranışsal bağımlıklar ile alkol, sigara gibi madde bağımlılıklarının benzerliklerini ortaya koymuştur. Ko ve arkadaşları (2009) manyetik rözenans görüntüleme tekniği ile davranışsal bağımlılık ve madde bağımlılıklarının benzer nörobiyolojik mekanizmalara sahip olduğunu tespit etmişlerdir. ABD'de bir klinikte görev yapan doktorlar, Google gözlüğü kullanım bağımlılığı rapor edilen bir hastanın, internet bağımlılığı çerçevesinde ilk tedavisini gerçekleştirmişlerdir (Yung, Eickhoff, Davis, Klam & Doan, 2015). Söz konusu çalışma Google gözlüğü bağımlılığı tanısının konulduğu ve tedavi edildiği ilk çalışma olarak literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar DSM-V'te çevrimiçi oyun bağımlılığını bir rahatsızlık olarak kabul eden APA'nın ilerleyen süreçlerde daha fazla klinik bulgular ile desteklenen teknolojik bağımlılıklara, tanı kriterleri arasında yer vereceği beklentisini arttırmaktadır.

Akıllı Telefon Bağımlılığı

Martin Cooper'ın taşınabilir kablosuz telefonlarla ilk görüşmeyi yapmasının ardından cep telefonları, gelişmelerin en yoğun gözlendiği teknolojik cihazlar hâline gelmiştir (West, 2013). Günümüzde işlem kapasiteleri ile bilgisayarları aratmayacak özelliklere sahip olan mobil telefonlar, geliştirilen uygulamalar ile sosyal hayat içerisinde bir gereksinim haline gelmiştir. Bilişsel ve davranışsal gelişim üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu, sosyal ve kişisel açıdan birçok avantaj sunduğu ifade edilen akıllı telefonlar (Park, 2005; Walsh, White & Young, 2010), kullanımlarından kaynaklanan birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Bianchi & Philips, 2005; Lee ve ark., 2014). Mobil telefon kullanımına bağlı olarak kişilerde baş, boyun, sırt ve el gibi fiziksel sorunların yanı sıra stres, endişe, depresyon ve bağımlılık gibi psikolojik sorunlar da görülmektedir (Lu ve ark., 2011; Park, 2005; Toda ve ark., 2008).

Akıllı telefon bağımlılığı, teknolojik bağımlılık çerçevesinde araştırılan bir konu olup, internet, sosyal medya, bilgisayar oyunu gibi bağımlılıklarda olduğu gibi tam olarak tanımlanmış bir kavram değildir. Davranışsal bağımlılığın bir türü olarak kabul edilen söz konusu kavram, akıllı telefonların kontrolsüz kullanımı şeklinde ifade edilebilir. Kişilerin günlük hayatlarında her an yanında taşıyabilmeleri ve işlem gücü açısından gelişmiş olmaları, akıllı telefon bağımlılığı riskini daha fazla arttırmaktadır. Ancak madde bağımlılığı toplumda ciddiye alınan bir bağımlılık olmasına karşın fiziksel, zihinsel ve bilişsel sorunlar ortaya çıkarabilen akıllı

telefon bağımlılığının yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Özellikle genç nesil arasında yoğun kullanımların görülmesi, konunun önemini arttırmaktadır. Üniversite ve lise öğrencileri üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda gençler arasında akıllı telefon kullanımlarının üzerinde durulması gereken bir düzeyde olduğu belirtilerek, mobil bağımlılığın ciddi bir risk oluşturduğu vurgulanmaktadır (İnsani Yardım Vakfı [İHH], 2015).

Mobil bağımlılık ile ilgili ilk çalışmalar 2000'li yıllardan itibaren başlamış internet, video oyunları ve çevrimiçi oyun bağımlılıkları kadar literatürde yer almamıştır (Billieux ve ark., 2015; Carbonell ve ark., 2009). Akıllı telefonların hayatımıza girmesinden sonra çalışmaların yoğunlaştığı kavram, literatürde mobil bağımlılık ve nomofobi şeklinde ifade edilmektedir (Billieux, Vander Linden & Rochat, 2008; King ve ark., 2013; Kwon ve ark., 2013). Mobil bağımlılığın bir teknolojik bağımlılık türü olduğunu vurgulayan Bianchi ve Phillips (2005) tarafından, mobil telefon bağımlılığı ile ilgili ilk çalışmalardan biri gerçekleştirilmiştir. Çalışmada mobil bağımlılığın öz saygı ve dışa dönük kişilik yapıları ile ilişkisini tespit eden araştırmacılar, özellikle genç yaştaki katılımcıların mobil bağımlılık eğilimlerinin fazla olduğunu belirlemişlerdir (Bianchi & Phillips, 2005). Reid ve Reid'e (2007) göre bağımlılığa yol açan mobil telefonların aşırı kullanımlarının temelinde, internet ve internet tabanlı uygulamaların sebep olduğu etkileşimler yatmaktadır. Teknolojik bağımlılığın davranışsal bir rahatsızlık olduğunu vurgulayan Lee ve arkadaşları (2014) mobil bağımlılığın literatürde psikolojik özeliklere göre incelendiğini ifade ederek, kavramın kompulsif davranışlar çerçevesinde de araştırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda mobil telefonların aşırı kullanımlarının kontrol odağı, sosyal etkileşim kaygısı, materyalizm ve dokunma ihtiyacı olmak üzere dört bileşenle ilişkili olduğu ortaya koyulmuş, kontrol odağı ve materyalizmin daha etkili olduğu tespit edilmiştir (Lee ve ark., 2014). Young'ın internet bağımlılığı ölçeğini kullanarak mobil bağımlılık ölçeğini geliştiren Kwon ve arkadaşları (2013) mobil bağımlılığın tolerans, uzaklaşım, günlük yaşam bozukluğu, sanal ilişkiler, aşırı kullanım ve olumlu beklenti olmak üzere 6 faktör ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada mobil bağımlılığın cinsiyetle ilişkili olmadığı, eğitim seviyesi ve meslek grupları arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Kwon ve ark., 2013).

Mobil bağımlılık tanısının konulabilmesi bağlamında standart kriterler olmadığı için çalışmalarda farklı değişkenler kullanılmaktadır. Bazı araştırmalarda mobil bağımlılığın, DSM madde bağımlılığı tanı kriterleri ile irdelendiği görülmektedir. Mobil telefonların aşırı kullanımlarını teknolojik bağımlılık olarak düşünülebileceğini belirten Yen ve arkadaşları (2009) DSM IV-TR'de yer alan bağımlılık kriterlerini temel alarak geliştirdikleri anket çalışmasında, katılımcıların %48,9'unun bu kriterlerden en az birine sahip olduklarını tespit etmiştir. Merlo, Stone ve Bibbey (2013) DSM kriterlerini temel alan ve sorunlu mobil telefon kullanım belirtilerini ortaya koymayı

amaçlayan bir ölçek geliştirmişlerdir. DSM tanı kriterleri temelinde gerçekleştirilen başka bir çalışmada, mobil bağımlılığı etkileyen değişkenlerin yoksunluk, kontrol eksikliği ve tolerans faktörleri altında toplandığı tespit edilmiştir (Choliz, 2012).

Diğer taraftan bağımlılığın sadece kimyasal madde bağımlılığı tanı kriterleri çerçevesinde ele alınmasının eksik bir yaklaşım olacağını belirten bazı araştırmacılar, bağımlılık teşhislerinin konulmasında davranışsal bağımlılık ile ilgili belirtileri de kapsayan genel bileşenlerin kullanılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Griffiths, 1995; Griffiths, 2005; Kuss ve ark., 2013; McIlwraith ve ark., 1991; Shaffer ve ark., 2004). Bu sayede APA'nın istediği yeterli klinik kanıtların elde edilebileceğini belirten araştırmacılar, bağımlılıkların genel anlamda belirginlik, duygusal değişim, tolerans, uzaklaşım belirtileri, çatışma ve tekrarlama olmak üzere altı bileşen ile açıklanabileceğini belirtmiştir (Griffiths, 1995, 2005; Griffiths, Pontes & Kuss, 2016; Turel ve ark., 2011).

i. *Belirginlik* (Salience): Belirli bir aktivitenin, kişinin hayatında en önemli faaliyet haline gelmesi ve kişinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını baskılamasıdır. Örneğin sigara bağımlısı bir kişinin sigara içemeyeceğinden dolayı uçak ile yolculuk yapmaması.

ii. *Duygusal değişim* (Mood modification): Bir aktivitenin kişide farklı zamanlarda farklı ruhsal durumlar oluşturmasıdır. Örneğin sabah kalkar kalkmaz sigara içmek için can atan bir bağımlı, akşam uyumadan önce bazen sigara içmek istemez hatta nefret etme derecesine gelebilir. Ancak sabah uyandığında ilk işi sigara içmektir.

iii. *Tolerans* (Tolerance): Kullanımın giderek artmasıdır. Uyku bağımlılığı olan birisinin, uykudan aldığı haz sebebiyle her gün uyuma miktarını biraz daha arttırmasıdır. Egzersiz bağımlılığı olan bir kişinin, daha sağlıklı bir vücuda kavuşma isteği ile her geçen gün yaptığı egzersiz miktarını arttırmasıdır.

iv. *Uzaklaşım belirtileri* (Withdrawal symptoms): Kullanımın azaltılması veya kesilmesi ile kişide fiziksel ve/veya psikolojik sorunların ortaya çıkmasıdır. Örneğin yeme bağımlılığı olan kişinin, yemeyi azalttıktan sonra elde uyuşmalar, titremeler, sinirlilik, huzursuzluk gibi problemlerin görülmesidir.

v. *Çatışma* (Conflict): Bağımlılığın kişinin kendi içerisinde ve çevresindeki kişilerle çatışmaya sebep olmasıdır. Bilgisayar oyunu bağımlılığı olan kişinin, aşırı oyun düşkünlüğü sebebiyle sosyal çevresi ve ailesi ile sorunlar yaşamasıdır.

vi. *Tekrarlama* (Relapse): Bağımlılığın, uzun bir süre kullanıma ara verilse dahi bir süre sonra tekrarlamasıdır. Uzun yıllar önce sigarayı bırakan bir kişi, bir iki sigara ardından sanki hiç daha önce bırakmamış gibi yeniden sigara içmeye başlamasıdır.

Bu tanı kriterlerini teknolojik bağımlılıkta kullanan Griffiths (1995), söz konusu kriterleri kumar oynanabilen slot makineleri ve çevrimiçi oyunlar ile ilgili

bağımlıkların tespit edilmesinde kullanmıştır. Kuss ve arkadaşları (2013) ise bu kriterlerin internet bağımlılığında kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Davranışsal bağımlılıklar için geçerli bir model oluşturulmasının gerekliliğini belirten Billieux ve arkadaşları (2015) mobil bağımlılık ile ilgili çalışmalarda kontrol kaybı, uzaklaşım belirtileri ve tolerans bileşenlerinin önemli olduğunu vurgulayarak, bu kriterlerin ampirik açıdan yeterince desteklenmediğini belirtmiştir (Billieux ve ark., 2015).

Mobil bağımlılık ile ilgili çalışmalarda bazı değişkenler ile mobil bağımlılığın ilişkisel açıdan incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda değişken olarak genellikle diğer alışkanlıklar, diğer bağımlılıklar ve kişilerin demografik özelikleri yer almaktadır. Çalışmaların ortak görüşü mobil telefonlara yönelik uygulamaların mobil bağımlılığı arttırdığı yönündedir. Salehan ve Nagehban (2013), mobil üzerinden kullanılan sosyal medya uygulamalarının, mobil bağımlılığın anlamlı bir belirleyicisi olduğunu tespit etmiştir. Benzer bir çalışmada, teknolojik cihazlarda yer alan sosyal medya fonksiyonlarının bağımlılık riskini arttırdığı vurgulanmaktadır (Hong, Chiu & Huang, 2012). Sultan (2014) BlackBerry Messaging ve WhatsApp gibi sosyal medya temelli mesajlaşma uygulamalarının bağımlılık özelliğine sahip olduğunu tespit etmiştir. Hope (2010) tarafından Iphone kullanıcıları arasında gerçekleştirilen bir çalışmaya göre mobil telefon kullanımının bir yaşam tarzı olarak görüldüğü belirlenmiştir. Mobil telefonlarını hayatlarının bir parçası olarak gören katılımcıların %22'si Iphone kullanımını ilgi çekici ve bir ayrıcalık olarak görmekte, %41'i akıllı telefonun kaybedilmesini büyük bir trajedi olarak nitelemektedir.

Türkiye'de mobil bağımlılık ve mobil internet kullanımları ile ilgili az sayıda çalışma yer almaktadır. Çalışmalarda genellikle yabancı literatürdeki ölçeklerin Türkçeye uyarlaması yapılarak bu ölçeklerin Türkiye'de kullanılabileceği ortaya koyulmaktadır. Ayrıca araştırmalarda hedef kitle olarak sadece üniversite öğrencileri seçilmektedir. Kwon ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen *Akıllı Telefon Bağımlılık Ölçeği*, Türkçeye çevrilerek üniversite öğrencilerine uygulanmış, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu ifade edilmiştir (Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar & Sert, 2014). Aynı ölçek internet ölçeği ile birlikte kullanılmış, üniversite öğrencilerine uygulanan anket sonuçlarında benzer bulgulara ulaşılarak mobil bağımlılığın internet bağımlılığı ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Noyan, Darçın, Nurmedov, Yılmaz & Dilbaz, 2015). Bianchi ve Philips (2005) tarafından geliştirilen *Problematik Telefon Kullanımı Ölçeği*ni Türkçeye uyarlayarak kullanan başka bir çalışmada, söz konusu ölçeğin uygunluğu ortaya koyulmuştur (Şar & Işıklar, 2012). Yine üniversite öğrencilerinin seçildiği çalışmada Yıldırım ve Correra'nın (2015) geliştirmiş olduğu ölçek uygulanmış, katılımcıların %42'sinin mobil bağımlı olduğu belirlenmiştir. (Yıldırım, Sumuer, Adnan & Yıldırım, 2016).

Yöntem

Bu çalışmada, Brown (1986) ve Griffiths'in (1995) katkılarıyla geliştirilen bileşenler modeli (Components Model) temel alınarak mobil bağımlılık ölçeği geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan mobil bağımlılığı etkileyen faktörlerin ve etki düzeylerinin belirlendiği araştırma, betimsel bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Burdur il merkezi, Bucak, Gölhisar ve Yeşilova ilçe merkezlerinde yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Seçilen bu yerleşim birimleri, nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerlerdir (YerelNet, 2016). 2015 yılı itibariyle Burdur ili nüfusu 258.339 ve bu dört ilçe merkezinde toplam 148.590 kişi yaşamaktadır. Nüfusun %40'ı merkez ve merkeze bağlı köylerde, %60'ı ise diğer ilçe ve köylerde yaşamaktadır. Söz konusu yerleşim birimlerinin nüfus bilgileri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1
Nüfus Bilgileri ve Anket Sayıları

Yerleşim Birimi	Nüfus	Dört ilçe içerisindeki nüfus oranı (%)	Planlanan anket sayısı	Geçerli anket sayısı	Geçerli anketler içindeki oranı (%)
Merkez	78.331	52,7	155	148	52,1
Bucak	47.726	32,1	95	90	31,6
Gölhisar	16.939	11,4	35	34	11,2
Yeşilova	5.594	3,8	15	12	4,2
Toplam	148.590		300	284	

Faktörleşmenin gerçekleşmesi ve normal dağılımın oluşabilmesi için örneklem sayısının soru başına 10 tane olması gerekmektedir (Hair, Black, Babin & Anderson, 2014). Mobil bağımlılık ölçeğinde 24 soru bulunduğu için, en az 240 olması gereken örneklem sayısı, mobil internet eğilimi soruları ve hatalı anketler düşünülerek 300 olarak belirlenmiştir. Belirlenen örneklem sayısının ilçelere göre dağılımı nüfus oranına göre hesaplanmış ve Tablo 1'de sunulmuştur. Uygulama sonucunda, elde edilen anketlerin 16 tanesinin hatalı düzenlendiği tespit edilmiş, hatalı anketlerin analizden çıkarılması ile örneklem sayısı 284 olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında uygulanan anketlerin sayı ve oranlarının ilçelere göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan değerler, mobil internet kullanım oranlarının her kesim açısından yüksek olduğunu ve farklılıkların yüksek olmadığını göstermektedir. Katılımcıların hepsinin mobil telefonu bulunduğundan dolayı mobil telefon sahipliği ile ilgili oranlara tabloda yer verilmemiştir.

Bilgisayar ve tablete göre daha yüksek oranlarda sahipliliğin görüldüğü mobil telefonların %96,4'ü akıllı telefondur. Diğer taraftan mobil telefonu kullanım amaçları arasında %67,6 ile internet ilk sırada yer almaktadır. Mobil telefonunda internet

kullananların oranı %97,8'dir. Mobil telefonda interneti kullananlar arasında en fazla gerçekleştirilen işlem %83,5 oranında sosyal medya uygulamalarıdır. Mobil telefon üzerinden kullanılan sosyal medya uygulamaları arasında Facebook ilk sırada olup katılımcıların hepsi Facebook hesabına sahiptir. Mobil internet kullanılarak en az gerçekleştirilen işlemler %2,5 ile oyun oynamak ve %4,9 ile film, dizi izlemek- müzik dinlemektir. Mobil telefonların ortalama kullanım süreleri günde 3-5 saat aralığındadır.

Tablo 2
Demografik Bulgular

Değişken		n (%)	Mobil internet kullanımı n (%)
Cinsiyet	Erkek	138 (%48,6)	134 (%97,1)
	Kadın	146 (%51,4)	144 (%98,6)
Yaş aralıkları	15 – 25	190 (%66,9)	185 (%97,3)
	26 - 45	88 (%31)	88 (%100)
	46 ve üzeri	6 (%2,1)	5 (%83,3)
Gelir düzeyleri	0 - 1300 TL	169 (%59,5)	166 (%98,2)
	1301 – 2500 TL	61 (%21,5)	59 (%96,7)
	2501 – 5000 TL	40 (%14,1)	39 (%97,5)
	5000 TL üzeri	14 (%4,9)	14 (%100)
Eğitim düzeyi	Lise ve öncesi	36 (%12,8)	34 (%94,4)
	Üniversite	229 (%80,6)	225 (%98,2)
	Lisansüstü	19 (6,7)	19 (%100)
Meslek	Öğrenci	116 (%40,8)	114 (%98,2)
	Çalışan	130 (%45,8)	128 (%98,4)
	Emekli veya işsiz	21 (%7,4)	21 (%100)
	Ev hanımı	17 (%6)	15 (%88,2)

Veri Toplama Aracı

Davranışsal bağımlılık çerçevesinde geliştirilen mobil bağımlılık ölçeği değişkenleri Griffiths (1995), Young (1998), Choliz (2012), Kuss ve arkadaşları (2013) ile Kwon ve arkadaşlarının (2013) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu süreçte öncelikle bileşenler modeli faktörlerini içeren ve anket uygulaması gerçekleştiren çalışmalar taranmıştır. Bu kapsamda mobil bağımlılık ile ilgili olan Choliz (2012) ile Kwon ve arkadaşlarının (2013) çalışmaları ve internet bağımlılığı üzerine olan Young (1998) ile Kuss ve arkadaşlarının (2013) çalışmaları belirlenmiştir. Söz konusu literatürden derlenen değişkenler ve anket soruları, referanslarıyla birlikte Tablo 3'te verilmiştir.

Choliz (2012) çalışmasında, mobil bağımlılık faktörlerinden tolerans ve çatışmaya birer anket sorusu ile yer vermiştir. Bu sorular Tol3 ve Çat3 ismiyle mobil bağımlılık ölçeğinde kullanılmıştır. Benzer şekilde Kwon ve arkadaşları (2013) uzaklaşım faktörüne yer vermiş, bu faktör altında olan Uz1, Uz3 ve Uz4 değişkenleri ölçekte kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada farklı faktör isimleriyle nitelenen, ancak bileşenler

modeli faktör tanımlarına uyan değişkenler belirlenerek mobil bağımlılık ölçeğine eklenmiştir. Bu değişkenler Bel1, Bel3, Duy4 ve Çat4'tür. Söz konusu değişkenler kullanıldıkları anketlerde yer aldığı şekilde ölçeğe aktarılmış, metinsel değişiklik yapılmamıştır. Sadece Kwon ve arkadaşlarının (2013) çalışmasındaki 6'lı olan Likert tipi 5'liye dönüştürülmüştür.

Tablo 3
Mobil Bağımlılık Ölçeği Değişkenleri

Faktör	Değişken	Anket sorusu	Referans
Belirginlik (BEL)	Bel1	Mobil telefon kullanırken planladığım işleri unuturum.	Kwon ve ark. (2013)
	Bel2	Mobil telefon kullanmamı engelleyen işler bana sıkıcı gelir.	Kuss ve ark. (2013)
	Bel3	Mobil telefon kullanmazken, telefonda daha önce yaptığım işlemleri düşünürüm.	Kwon ve ark. (2013)
	Bel4	Mobil telefon kullanmam bana her şeyden daha cazip gelir.	Griffiths (1995)
Tolerans (TOL)	Tol1	Zaman geçtikçe mobil telefonumu daha sık kontrol etme gereği hissediyorum.	Griffiths (1995)
	Tol2	Mobil telefonumu planladığımdan daha uzun süre kullanırım.	Young (1998)
	Tol3	Mobil telefonu kullandıktan hemen sonra tekrar kontrol etme gereği hissederim.	Choliz (2012)
	Tol4	Mobil telefonumu kullandığım sürenin giderek arttığını düşünüyorum.	Kuss ve ark. (2013)
Uzaklaşım (UZ)	Uz1	Mobil telefonum olmadan hayat boş gelir.	Kwon ve ark. (2013)
	Uz2	Mobil telefon kullanamadığımda huysuz ve sinirli hissederim.	Kuss ve ark. (2013)
	Uz3	Mobil telefonum yanımda olmadığında onunla yapacağım işlemleri düşünürüm.	Kwon ve ark. (2013)
	Uz4	Bilek ve boyun ağrılarımın sebebi olarak mobil telefonumu görüyorum.	Kwon ve ark. (2013)
Duygusal Değişim (DUY)	Duy1	Sıkıntılı anlarımda mobil telefonumla ilgilenmek beni rahatlatır.	Kuss ve ark. (2013)
	Duy2	Mobil telefon kullanırken aniden "Ben ne yapıyorum" diyerek bırakırım.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	Duy3	Mobil telefonum beni sorunlardan ve olumsuz düşüncelerden uzaklaştırır.	Young (1998)
	Duy4	Mobil telefon kullanırken kendimi güvende hissederim.	Kwon ve ark. (2013)
Çatışma (ÇAT)	Çat1	Mobil telefonumu arkadaş ortamında kullanmam sorun çıkartır.	Kuss ve ark. (2013)
	Çat2	Mobil telefonumu aşırı kullanıp kullanmadığımla ilgili çelişkiler yaşarım.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	Çat3	Mobil telefonu aşırı kullanmam çevremdekilerle sorun yaşamama neden olur.	Choliz (2012)
	Çat4	Mobil telefon kullanırken çevremdekilerden rahatsız olurum.	Kwon ve ark. (2013)
Tekrarlama (TEK)	Tek1	Mobil telefon kullanımımı azaltıyorum ama tekrar artıyor.	Griffiths (1995)
	Tek2	Mobil telefonla işim bitse dahi kendimi "Biraz daha bakayım" derken buluyorum.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	Tek3	Mobil telefon kullanımını bırakmak için çabalıyorum.	Kuss ve ark. (2013)
	Tek4	Uzun süre mobil telefon kullanmasam dahi, tekrar başladığımda aşırı kullanımım devam eder.	Griffiths (1995)
Mobil İnternet Eğilimi (İNT)	İnt1	İnternet kullanmam gereken işlemlerimi mobil telefonumla gerçekleştiririm.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	İnt2	İnternete giremesem mobil telefonun anlamının olmadığını düşünüyorum.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	İnt3	İnternet, mobil telefon kullandığım süreyi arttırıyor.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
	İnt4	Mobil telefonumu elime aldığımda hemen internet bağlantısını kontrol ederim	Araştırmacı tarafından eklenmiştir
Mobil Bağımlılık (Bağımlı değişken)		Mobil telefonuma bağımlı olduğumu düşünüyorum.	Araştırmacı tarafından eklenmiştir

Bileşenler modeli çerçevesinde internet bağımlılığını araştıran Kuss ve arkadaşları (2013), çalışmalarında bileşenler modeli faktörlerine yer vermiştir. Bu çalışmada "internet" ifadesinin yer aldığı anket soruları "mobil telefon" şeklinde değiştirilerek Bel2, Tol4, Uz2, Duy1, Çat1 ve Tek3 değişkenleri ölçekte kullanılmıştır. İnternet bağımlılığı üzerine araştırmalar yapan Young'ın (1998) çalışması bileşenler modeli çerçevesinde olmamasına karşın, anket sorularının tolerans ve duygusal değişim faktörlerine uygun olduğu düşünülerek Tol2 ve Duy3 değişkenleri ile ölçekte kullanılmıştır. Ayrıca Griffiths'in (1995) teorik çalışmasındaki örnek olaylar, mobil bağımlılığa göre uyarlanmış ve ölçeğe Bel4, Tol1,Tek1 ve Tek4 olarak yerleştirilmiştir. Ayrıca Duy2, Çat2 ve Tek2 değişkenleri araştırmacı tarafından mobil bağımlılık ölçeğine eklenmiştir. Böylece 6 faktörde toplam 24 değişken kullanılarak ölçek oluşturulmuştur. Ayrıca mobil internet eğilimi için 4, demografik değişkenler için 18 soru düzenlenmiş ve toplam 46 soru ile anket formu oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı kullanılarak Burdur merkez, Bucak, Gölhisar ve Yeşilova ilçelerinde 2016 yılı Mayıs ayı içerisinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasının katılımcılar tarafından kolay doldurulabileceğinin belirlenmesi amacıyla pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Burdur merkezde 20 kişiye düzenlenen pilot uygulama sonucunda, anket sorularının anlaşılması ve doldurulması noktasında bir sorun ile karşılaşılmamıştır. Bu sebeple veri toplama aracında hiç bir değişiklik yapılmadan esas uygulamaya geçilmiştir. Farklı kesimlerden kişilerin ankete katılımların sağlanabilmesi için yüz yüze görüşme, e-posta, sosyal medya gibi farklı yöntemler kullanılmış, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen kişilerden veriler toplanmıştır. Bu çerçevede araştırmada farklı yaş grupları, bölgeler ve gelir seviyelerine sahip 284 katılımcının mobil telefon kullanımları ile ilgili görüşleri elde edilmiştir.

Araştırmada istatistiksel analizler için IBM firmasına ait AMOS 21 ve SPSS 15.0 for Windows paket programları kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlerin dağılımlarını belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermesi için bu değerlerin -1,5 ile +1,5 aralığında olması gerekmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Analizde kullanılacak tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve değerlerin belirtilen aralıklarda olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda verilerin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir.

Bulgular

Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Mobil bağımlılık için bileşenler modeli çerçevesinde geliştirilen ölçekte kullanılan değişkenlerin güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiş ve Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo

4'teki değerler güvenirlik seviyesini azaltan değişkenler çıkartıldıktan sonra elde edilen güvenirlik değerleridir. Ölçekte yer alan İnt1, Çat3, Duy2, Duy4 ve Tek3 değişkenleri güvenirlik düzeyini azalttığı için analizden çıkarılmıştır. DUY bileşeni değişkenleri olan Duy2 ve Duy4'ün analizden çıkarılmasına rağmen güvenirlik düzeyinin diğer bileşenlere nazaran düşük seviyede olduğu gözlenmektedir. Nunnally'ye göre değişken sayısının az olduğu ölçeklerde 0,6 civarındaki güvenirlik seviyesi kabul edilebilir seviyedir (Nunnally 1978'den akt., Caber, 2010, s. 162). Bu sebeple DUY bileşeni analize dâhil edilmiş ancak açıklayıcı faktör analizi sonuçlarında da belirtildiği üzere bu bileşen ile ilgili faktörleşme gerçekleşmediğinden dolayı analizden çıkarılmıştır. Böylece analizler BEL, TOL, UZ, ÇAT, TEK ve İNT bileşenleri ile gerçekleştirilmiştir. Analize dâhil edilen değişkenlerin tamamının Cronbach's Alpha değeri ise 0,910 olarak tespit edilmiştir. Bu değer uygulanacak ölçeğin güvenirlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4
Cronbach's Alpha Değerleri

BEL	TOL	UZ	DUY	ÇAT	TEK	İNT
0,672	0,775	0,816	0,583	0,684	0,737	0,812

Analizde kullanılacak örneklem büyüklüğünün faktörleşme için yeterli olup olmadığını ortaya koyan *Kaiser-Meyer-Ohlin (KMO) testi* (Kootstra, 2004, s. 4) sonucunda KMO değeri, Tablo 5'te verildiği üzere 0,828 olarak bulunmuştur. Bu değer araştırma örneklem büyüklüğünün faktörleşme için yeterli olduğunu göstermektedir. *Küresellik testi* olarak adlandırılan *Barlett testi*, değişkenlerin korelasyon matrisinin, birim matrise eşit olup olmadığını kontrol eder (Polat, 2012, s. 102). Buna göre Tablo 5'teki küresellik testi sonucunun $p < .05$ olması, korelasyon matrisinin, birim matristen farklı olduğunu ve değişkenlerin faktörleşebileceğini göstermektedir.

Tablo 5
KMO ve Küresellik Test Sonuçları

KMO		,828
Küresellik testi	Ki-kare	2495,647
	Serbestlik	210
	p	.000

Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda oluşan açıklanan toplam varyans değerleri Tablo 6'da verilmiştir. Varimax döndürme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen dikey döndürme ile özdeğeri 1'den büyük olan 6 faktör oluşmuştur. Tablo 6'da görüldüğü üzere faktörler, toplam varyansın %67,68'ini açıklamaktadır. DUY bileşeni haricindeki diğer bileşenlerde faktörleşme gerçekleşmiştir. DUY değişkenlerinde faktörleşme gerçekleşmediğinden dolayı bu bileşen tamamen analizden çıkarılmıştır. Bileşenler modelindeki 5 bileşen ve internet kullanım eğilimini (İNT) ifade eden değişkenler ile birlikte modelde toplam 6 faktörün oluştuğu görülmektedir. AFA sonucunda oluşan faktörler ve faktör yükleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6
Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Özdeğerler		
	Toplam	Varyans yüzdesi (%)	Kümülatif Varyans (%)
1	6,877	32,747	32,747
2	2,140	10,193	42,940
3	1,616	7,695	50,635
4	1,320	6,285	56,920
5	1,196	5,696	62,617
6	1,063	5,063	67,680
7	,907	4,319	71,999

Tablo 7
Faktör Yükleri

	Bileşen					
	1	2	3	4	5	6
Uz1	,824					
Uz2	,767					
Uz4	,653					
Uz3	,644					
Tek2		,784				
Tek4		,675				
Tek1		,668				
İnt3			,869			
İnt2			,812			
İnt4			,751			
Tol4				,798		
Tol1				,706		
Tol2				,574		
Tol3				,535		
Bel4					,799	
Bel3					,550	
Bel2					,466	
Bel1					,442	
Çat1						,766
Çat4						,749
Çat2						,591

Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bileşenler modeli çerçevesinde AFA ile oluşan faktörlerin uyum iyiliklerinin tespit edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. AMOS 21 paket programının kullanıldığı analizde, AFA ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Tablo 8'de uyum ölçütlerinin aralık değerleri (Hair ve ark., 2014) ve mobil bağımlılık modelinin uyum ölçütleri verilmiştir. Bu tabloya göre, modelin ölçüt değerleri kabul edilebilir seviyededir.

Tablo 8
Uyum Ölçüt Aralıkları ve Mobil Bağımlılık Modeli Ölçütleri

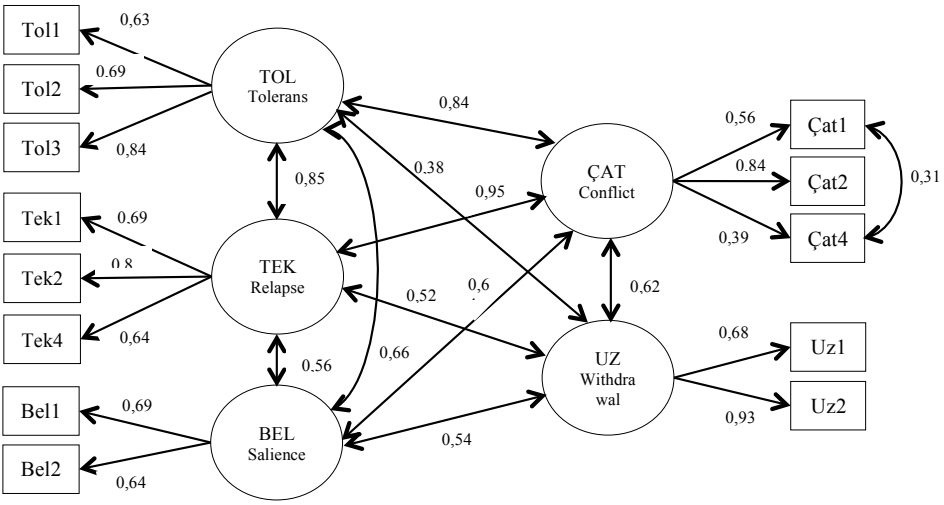
Uyum ölçütü	Kabul edilebilir aralık	İyi uyum aralığı	Model değerleri
Ki-kare/Serbestlik	x^2 / df < 5	x^2 / df < 3	3,215
CFI	0,05 ≤ CFI ≤ 0,97	0,07 ≤ CFI ≤ 1	0,916
RMR	0,05 ≤ RMSEA ≤ 1	0 ≤ RMR ≤ 0,05	0,078
GFI	0,00 ≤ GFI ≤ 0,95	0,05 ≤ GFI ≤ 1	0,918
NFI	0,00 ≤ NFI ≤ 0,95	0,05 ≤ NFI ≤ 1	0,905
RMSEA	0,05 ≤ RMSEA ≤ 1	0 ≤ RMSEA ≤ 0,05	0,088

Tablo 9
Faktör Korelasyonları, Geçerlilik (AVE) ve Güvenirlik (CR) Katsayıları

	BEL	TOL	UZ	TEK	ÇAT	AVE	CR
BEL	0,721					0,520	0,684
TOL	0,656	0,727				0,529	0,768
UZ	0,537	0,376	0,811			0,658	0,790
TEK	0,562	0,847	0,522	0,726		0,527	0,768
ÇAT	0,732	0,844	0,621	0,945	0,570	0,325	0,577

Tablo 9'da verilen korelasyon katsayıları, model içerisindeki bileşenlerin ilişki düzeylerini ve ortalama varyansın karekökünü (Square root of Avarage Variance Extracted - AVE) göstermektedir. Ayrık geçerlilik için AVE değerlerinin karekökü, ilgili faktörün korelasyon katsayısından büyük olmalıdır (Fornell & Larcker, 1981). AFA analizinde faktörleşme olmadığı gerekçesiyle analizden çıkarılan DUY, uyum ölçütlerini kabul edilebilir seviyelerin altına çektiği için DFA'dan çıkarılmıştır. Tablo 8 ve Tablo 9'daki değerlere göre mobil bağımlılık ölçeğinin belirginlik, tolerans, uzaklaşım, tekrarlama ve çatışma olmak üzere beş bileşenden oluşabileceği ortaya koyulmuştur. AFA sonuçları ile bazı farklılıkların belirlendiği DFA sonuçlarında, Tek3 ve Çat3'ün yanı sıra Tol4, Bel3, Bel4, Uz3 ve Uz4 değişkenleri analizden çıkarılmıştır. Uyum ölçütlerini olumsuz etkileyen bu değişkenlerin analizden çıkarılması ile modelin güvenirlik katsayıları Tablo 8'deki biçimde oluşmuştur. BEL ve ÇAT bileşenleri güvenirlik katsayılarının 0,7'den düşük olduğu Tablo 9'da görülmektedir. Ancak Nunnally (1978'den akt., Caber, 2010) referans alınarak bu bileşenler analizden çıkarılmamıştır. Beş bileşenden oluşan modeldeki değişken ve bileşenlerin korelasyon değerleri Şekil 1'de verilmiştir.

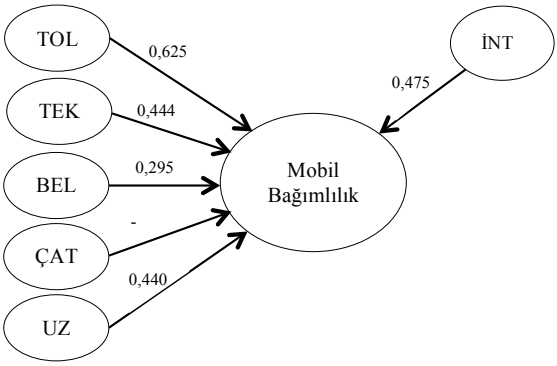
DFA sonuçlarına göre belirlenen faktörlerin ve mobil internet eğiliminin, bağımlı değişken olan mobil bağımlılık ile ilişkilerini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi sonucunda R^2 belirlilik katsayısı 0,571 bulunmuştur. Bu değer, modelde kullanılan bileşenlerin mobil bağımlılığı açıklama düzeyinin %57 olduğunu göstermektedir. Tablo 10, regresyon katsayı değerlerini ve değerlerin anlamlılıklarını göstermektedir. Bu tabloya göre mobil bağımlılık ile en yüksek anlamlı ilişkinin TOL ile olduğu, ÇAT bileşeni ile mobil bağımlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca regresyon analizi sonucuna göre internet kullanım eğiliminin, mobil bağımlılık üzerinde pozitif anlamlı ilişkisi bulunmaktadır.

Şekil 1. Değişken korelasyon değerleri.

Tablo 10
Regresyon Katsayıları

(Sabit)	B	t	*p*
	2,637	48,940	.000
TOL	,625	11,573	.000
BEL	,295	5,468	.000
INT	,475	8,797	.000
TEK	,444	8,229	.000
ÇAT	,115	2,127	.054
UZ	,440	8,143	.000

Şekil 2. İnternet kullanım eğilimi ve ölçek bileşenlerinin mobil bağımlılık ilişkisi.

Şekil 2'de mobil bağımlılık ile ölçek bileşenleri ve mobil internet eğilimi arasındaki regresyon katsayı değerleri verilmiştir. Buna göre modelin matematiksel ifadesi aşağıdaki biçimde ifade edilebilir.

Mobil bağımlılık = 2,637 + 0,625 * TOL + 0,444 * TEK + 0,295 * BEL + 0,44 * UZ + 0,475 * INT

ÇAT değişkeni anlamlılığı $p > .05$ olduğu için matematiksel ifadede yer almamaktadır. Matematiksel modelde yer alan 2,637 sabit değer olup, denklemdeki tüm değişken değerleri sıfır olduğundaki mobil bağımlılık seviyesini göstermektedir. Modelde yer alan değişkenlerin hepsi bağımlı değişken ile pozitif ilişkiye sahiptir. En büyük katsayı değeri 0,625 ile TOL değişkenine aittir. Bu değer, TOL değerinde bir birimlik artışın bağımlı değişken üzerinde neden olduğu artış miktarıdır. Benzer şekilde, diğer değişkenler sabitken, İNT değerindeki bir birimlik artış mobil bağımlılık üzerinde 0,475 artış olacağını göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bağımlılık kavramının sadece madde bağımlılığı ile sınırlı olmadığından hareket eden davranışsal bağımlılık üzerine yapılan araştırmalara son yıllarda yoğun olarak rastlanmaktadır. Bilgisayar, internet, çevrimiçi oyun, sosyal medya, mobil telefon gibi bağımlılıklar, davranışsal bağımlılıklar çerçevesinde araştırılan konular olup gelişen teknoloji ile birlikte önem kazanmaktadır. Özellikle her an her yerden internet kullanımına izin verebilen mobil telefonlar, bağımlılık oluşturacak teknolojik cihazlar arasında ön sıralarda yer almaktadır. Bağımlılık riskinin yüksek olmasına karşın araştırmalarda mobil telefon ve mobil internet bağımlılıkları üzerine yeterince çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple çalışmada, mobil bağımlılık kriterlerinin belirlenmesi ve mobil internet kullanımları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Brown (1986) ve Griffiths (1995) tarafından önerilen, madde ve davranışsal bağımlılıkları kapsayan bileşenler modeli temelinde, mobil bağımlılık ölçeği oluşturulmuş ve bu modelin geçerliliği DFA ile kanıtlanmıştır. DFA uyum iyilik ölçütleri ile söz konusu modelin kabul edilebilir yapıda olduğu ve araştırmalarda kullanılabileceği belirlenmiştir. Böylece bileşenler modelindeki kriterlerin mobil bağımlılıkta kullanılabileceği ortaya konulmuş ve modelin matematiksel ifadesi çıkarılmıştır.

Mobil bağımlılık tanısının tolerans, tekrarlama, belirginlik ve uzaklaşım olmak üzere dört tanı kriteri ile tespit edilebileceği, buna karşın, çatışma ve duygusal değişimin mobil bağımlılık ile ilişkisinin olmadığı, DFA ile tespit edilmiştir. Ayrıca mobil bağımlılığın, tolerans ile yüksek seviyede, belirginlik ile düşük seviyede ilişkili olduğu belirlenmiştir. Billieux ve arkadaşlarının (2015) çalışmalarını, toleransın en belirgin kriter olduğunu belirleyerek destekleyen bu çalışma, mobil internet kullanım eğiliminin uzaklaşım, tekrarlama ve belirginlik kriterlerinden daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle mobil bağımlılığı etkileyen başlıca kriterler sırasıyla tolerans, mobil internet eğilimi, tekrarlama, belirginlik ve uzaklaşımdır. Diğer taraftan literatürde mobil bağımlılıkla ilgili yapısal geçerliliği kanıtlanan modellere rastlanmamaktadır. Bu sebeple mobil bağımlılık ile ilgili gelecek çalışmalarda bu ölçeğin temel alınması uygun bir seçim olacaktır.

Mobil internet erişiminin oldukça yaygın olduğu tespit edilen araştırmada, mobil telefonlarla konuşmadan çok internet amaçlı kullanımların daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tüm katılımcıların mobil telefonu ve katılımcıların %98'inin mobil internet erişimi bulunmaktadır. Mobil bağımlılık ile yaş grubu, cinsiyet, meslek, gelir seviyesi ve öğrenim durumunun anlamlı bir ilişkisine rastlanmamıştır. Bu tespit mobil bağımlılıkların demografik özelliklere göre farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Mobil internet ile en fazla sosyal medya uygulamaları kullanılmakta ve mobil bağımlılık ile sosyal medya kullanımları arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, sosyal medyanın etkisini araştıran Salehan ve Nagehban (2013) ile WhatsApp'ın ilişkisini araştıran Sultan'ın (2014) bulgularını desteklemektedir. Bu bulguların yanı sıra, internet bankacılığı ve e-ticaret işlemleri ile mobil bağımlılık arasında bir ilişki belirlenmemiştir. Bu sebeple çalışma, Reid ve Reid'in (2007) internet tabanlı işlemlerin mobil bağımlılığı etkilediği yönündeki görüşü desteklememektedir. Buna karşın mobil internet eğiliminin, mobil bağımlığı ileri düzeyde etkilediği belirlenmiştir. Bu tespit, mobil bağımlılık tanı kriterleri arasında, mobil internet kullanım eğiliminin de yer alması gerektiğini kanıtlamaktadır.

Toplumsal yapıyı olumsuz etkileyen bağımlılık kavramının, gelişen teknoloji ile birlikte internet, çevrimiçi oyun, mobil telefon gibi bağımlılıkları da içermesi önemlidir. DSM-V tanı kriterleri ile internet üzerinden oyun oynamanın bağımlılık potansiyeline sahip olduğunu kabul etmesi, APA'nın, internetle ilgili tüm işlemleri ve bağımlılık riski daha yüksek olan mobil telefon gibi teknolojileri de tanı kriterleri arasında yer vermesi ile ilgili beklentileri güçlendirmiştir. Klinik bulguların yetersizliğine dikkat çeken APA, çalışmaların yeterli olmadığını belirtmektedir. Bu çerçevede, hayatımıza giren teknolojik cihazların bağımlılık ilişkilerinin belirlenmesi, güvenilir, yapısal geçerliliği kanıtlanmış ölçeklerin geliştirilmesi ve uygulanması, söz konusu istenen bulguların temin edilmesi açısından önemlidir.